

Rapport från rullstols- och barnvagnsanpassad naturguidning i Tyresö slottspark 23 augusti 2023

Martina Kiibus

En varm och solig sensommardag. 18 personer deltog varav flera ur målgruppen. Det var fyra från Hjärnkraft och två från Neuroförbundet. Två deltagare satt i rullstol. Vi samlades dels vid hållplats Tyresö kyrka, dels vid borggården framför slottet där vi började själva guidningen. Rubriken för guidningen var Sensommarblomster i lummig parkmiljö. Berättade om slottets historia och försökte måla upp en bild av vilken central betydelse godset hade under flera hundra år. Pekade också ut kyrkan och berättade lite om dess historia.

Första stoppet blev terrassen ovanför parken där vi kunde blicka ut över den lummiga grönskan och den fantastiska eken som tronar mitt på gräsmattan. Vi kunde också skönja Prinsvillan, så jag berättade om Tyresöhus som var den medeltida borgen som föregick Tyresö slott och de hus som finns där nu, bland annat den gamla rättarbostaden som Prins Eugen hyrde i nästan 20 somrar kring förra sekelskiftet, därav namnet Prinsvillan. Vi tittade också på den gamla skogvaktarbostaden Åliden som uppfördes på 1920-talet.

Gick vidare till en fin gammal lind och lät deltagarna känna på de släta hjärtformade bladen och visade trädets karaktäristiska stamskott. Berättade om lindens betydelse för den biologiska mångfalden, att linden var Frejas träd i den fornnordiska mytologin och att man kan göra te på blommorna. Visade frön med den lilla fallskärmen som hjälper till att sprida fröna med vinden.

Fortsatte till soluret och berättade om de latinska inskriptionerna (på svenska) på sockeln. Nämligen ”Jag räknar de ljusa timmarna blott men däremellan flyr oersättlig tid”. Härifrån är det en fantastisk vy över Kalvfjärden så vi stod en stund och tittade ut över vattnet.

Fortsatte till en grovstammig gammal ek. Pratade om dess betydelse för den biologiska mångfalden och att man hittar mest grovstammiga ekar på gammal adlig eller statlig mark. Som t ex slottsparken. Vi kom också in på att eken använts som skeppsbyggarvirke och att många ekar idag hotas av att de blir inträngda, eftersom de vill växa i ett öppnare kulturlandskap. Mitt emot eken står en fin gammal lärk. Lät deltagarna känna på de mjuka barren, som saknar de övriga barrträdens skyddande vaxskikt och därför inte har samma skydd mot uttorkning, vilket är förklaringen till att lärk faller sina barr på hösten.

Både eken och linden är exempel på ädla = sydliga lövträd som det finns gott om i slottsparken. Nästa lövträd var en hästkastanj, med sina stora fem- eller sjutaliga blad och lätt spruckna bark. Till skillnad från den äkta kastanjen är hästkastanjens frukter inte ätliga, snarare giftiga. Men kastanjerna har använts som hästfoder. Den är bara vildväxande på Balkan. Däremot är det ett vanligt parkträd i vår del av Europa.

Fortsatte till en ask, visade hur man kan känna igen asken på dess upprätta växtsätt, de svarta knopparna och de parbladiga bladen. Berättade att asken faller sina löv först på hösten och får dem sist av alla lövträd på våren. Vilket gjorde dem lämpliga som djurfoder. Berättade också om askens betydelse i den nordiska mytologin (världsträdet Yggdrasil och den första mannen). I Slottsparken finns det gott om såväl grovstammiga askar som ekar.

Nu hittade vi de första sensommarblommorna som var Natt och Dag. Så fina med sina mörka lila högblad och de gula blommorna. Berättade om att bladen fungerar som reklampelare för att locka till sig de pollinerande insekterna.

Nästa träd var en flerstammig mäktig al nere vid vattnet. Visade hur man kan känna igen al med dess små kottar och berättade varför alen inte får höstfärger som de andra lövträden. I slottsparken och runt ån finns Stockholms läns största förekomst av grovstammiga alar!

På de öppna ytorna före bron till Notholmen växte det några fler sensommarblommor. Som stormåra, höstfibbla, rölleka, daggekåpa, femfingerört och rödklöver. Klöver och flera andra ärtväxter har liksom alar knölar på rötterna där det sitter bakterier som kan fånga in luftens kväve och omvandla till kvävenäring. Därför sådde man vall förr, som ett sätt att gödsla åkermarkerna. Kväve är en viktig byggsten i protein så vi pratade om hur lätt vi kan få i oss vegetabiliskt protein genom att äta just ärtor och bönor av olika slag. Pratade om betets betydelse för att få en rikare flora och att många av de blommor vi tittade på var typiska ängs- eller hagmarksväxter. I delar av slottsparken går det ibland får och betar och bidrar till mångfalden.

Fortsatte ett stycke till vassbården. Berättade om vassens betydelse som djurfoder i det gamla skärgårdsjordbruket och om hur mycket öppnare det var här på Prins Eugens tid. På vassbladen finns det som bettmärken, som enligt sägnen har uppkommit för att djävulen bitit i dem! Inne i vassen lyste fackelblomstern rosa. Fackelblomster innehåller mycket garvsyra och användes förr i garverier. De sammandragande garvämnena gjorde också att den ansågs blodstillande och användes mot diarréer.

Efter bron på Notholmen stannade vi och doftade på den lakrits-doftande spanska körveln. Här hittade vi också kärleksört, vars blad är saftiga och fulla av c-vitamin och aminosyra. En av de nya deltagarna smakade och tyckte det var jättegott. Jag hittade också några överblommade exemplar av vänderot. Vänderoten anses vara lugnande och sövande. Förr tänkte man också att den skulle kunna bryta älvors eller vättars magi, man vände bort det onda och fick hälsa istället!

Berättade om Notholmens historia där fiskaren bodde förr, som skulle förse slottet med färsk fisk. Prins Eugen beskriver hur han åt färsk strömming varannan dag, vilket man ju inte kan göra idag pga de höga halterna miljögifter. Pratade om att strömmingen är en fet fisk och eftersom många miljögifter binds till fett får strömmingen extra höga halter i sig. Dessutom är det en rovfisk, vilket innebär att dessa miljögifter som t ex PCB och dioxin anrikas upp i näringskedjan och alltså har en högre koncentration i strömmingen än i dess bytesdjur. Och visst är det sorgligt, att vi på detta sätt förstör för oss själva, genom att släppa ut så mycket miljögifter så att vi inte längre kan äta vår fisk?

Vi gick ut på bryggan där jag berättade om Kalvfjärden och att det är vanligt med namn som kalv, ko, häst och får i skärgården. Att det härrör från den tiden då man hade särskilda betesholmar. Berättade också om själva Östersjön. Om det bräckta vattnet, hur sårbart Östersjön är pga artfattigdomen jämfört med Västerhavet och att många arter redan är på gränsen av vad de klarar och därmed är extra känsliga för miljöpåverkan. Utöver de organiska miljögifterna är ett annat stort problem övergödningen, som leder till algblomning, igenväxning och syrebrist. Visade båttoalett-tömningen, som ju är ett sätt att minska belastningen av kväve. Men pratade också om vad vi kan göra själva för att minska belastningen, som att äta ekologisk mat och undvika bilkörning.

Ladusvalor flög runt oss och in under bryggan, så härligt att stå där, känna vinden från havet och se de fina svalorna. En av deltagarna lade sig på magen på bryggan för att kunna se när svalorna flög in i sina bon under bryggan! Här tog vi paus så att deltagarna kunde välja mellan att sitta kvar på bryggan eller sitta bekvämare vid cafèets bord.

Efter pausen gick vi tillbaka mot parken och stannade på bron och tittade på alla trollsländor som flög runt oss. Pratade om vilka otroligt skickliga flygare de är och att de är blodtörstiga rovdjur som fångar sina byten i luften. Och att på jordens medeltid när dinosaurierna gick runt så fanns det inga fåglar, istället var trollsländorna stora som fåglar!

Så gick vi tillbaka till parken och fram till en bok, ännu ett ädelt lövträd. Visade hur man kan känna igen bokar på de släta stammarna, de treledade bokollonen och de fyrtaliga bokollonhättorna. Pratade också om växtsättet. Om asken strävar upp mot himlen med sitt upprätta växtsätt, eken brer ut sig och är spärrkronig så växer bokens grenar liksom vågrätt med blad med olika långa bladskaft. Det här gör att bladen kan komma åt allt solljus så att inte så mycket ljus sipprar ner till marken. Berättade om ordet bokstavs ursprung, bokträets användningsområden och att bokollen var en viktig svinföda förr. Så viktig att det reglerades (och regleras!) i den gamla lagen "Huru svin må i ollonskog släppas", som jag läste upp för deltagarna.

Fortsatte upp i den fina hasselallén, där deltagarna fick känna på de ludna hasselbladen och jämföra med de släta lindbladen. Pratade om hasselnötternas ekonomiska betydelse förr och varför de inte ingår i allemansrätten. På marken växte det skira gräset lundgröe som är typiskt för lundmiljöer.

Fortsatte till en fallen ekstock som också var full av mulm. Mulm är pulvriserad ved, eller helt enkelt skalbaggsbajs och en förklaring till att eken är så rik på liv. En gammal ek kan innehålla flera hundra liter mulm som blir som värsta lyxhotellet för en mängd ovanliga skalbaggar och andra insekter. Kom in på vikten av död ved och hur mycket liv det finns i döda träd. Det stod också en fin torraka mittemot ekstocken med tydliga spår från alla de skalbaggar som behöver död ved för att kunna leva. Tycker det är så fint att trots att slottsparken är just en park, att man ändå sparar på döda träd och värnar mångfalden.

En större hackspett satt och hackade en bit bort och en nötväcka sprang upp och nerför stammarna vid oss. Nötväckan är den enda svenska fågeln som kan springa nerför trädstammar.

Berättade också om själva den engelska parken och dess historia. Parken tillkom på slutet av 1780-talet och anlades av Fredrik Magnus Piper som sedan blev Gustav III:s trädgårdsarkitekt. Trots att det är en anlagd park så finns det så höga naturvärden och rik biologisk mångfald här. Mycket av den mångfalden hänger ju samman med att det funnits ädla (sydliga) lövträd som ek, lind och hassel här sedan 1700-talet. Men också att den sköts om på ett sätt så att blomrikedomen gynnas.

Dagens sista lövträd blev en lönn med dess handflikiga blad och näsor runt fröna. På lönnen var det som en matta av allémossa eller ekorrsvansmossa som deltagarna fick känna på. Det är så pedagogiskt för det är påtagligt mycket mer mossa på nordsidan än på sydsidan av den här lönnen. Istället var det solälskande riddarskinnbaggar på sydsidan. Riddarskinnbaggar är

orangesvarta, vilket är en varningsfärg eftersom de är giftiga för fåglar och andra ryggradsdjur.

Så kom vi tillbaka till borggården, där jag avslutade guidningen och vi tillsammans gick igenom vilka vi sensommarblommor och lövträd vi hade sett. Deltagarna var som vanligt jättenöjda och de nya ville gärna komma tillbaka på flera guidningar. Och – jag tycker som vanligt att det är så värdefullt att vi kan erbjuda guidningar som är fysiskt tillgängliga.